

TARZYCJUSZ BULIŃSKI, MARIUSZ KAIRSKI
Uniwersytet Gdański

Polskie badania antropologiczne w Amazonii

Oddajemy do rąk czytelników wyjątkowy tom naszego czasopisma. Poświęcamy go polskim badaniom antropologicznym w Amazonii i dedykujemy jednemu z najważniejszych twórców polskiej amerykanistyki etnologicznej, wieloletniemu dyrektorowi Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, naszemu Nauczycielowi, Mistrzowi i Przyjacielowi, Profesorowi Aleksandrowi Posern-Zielińskiemu. Kilka lat temu obchodził on 50-lecie pracy naukowej i równocześnie 70. rocznicę urodzin. Zainteresowanych Jego postacią oraz dorobkiem odsyłamy do dwóch publikacji, które ukazały się z okazji jubileuszu: *Ethnos et potentia. Interdyscyplinarność w polskiej etnologii*, książki przygotowanej przez środowisko poznańskich etnologów pod redakcją Ryszarda Vorbricha i Anny Szymoszyn (2013), oraz specjalnego tomu czasopisma *Estudios Latinoamericanos*, przygotowanego przez Polskie Towarzystwo Studiów Latinoamerykanistycznych, będącego naukową „wizytówką” środowiska polskich amerykanistów zajmujących się problematyką Ameryki Południowej i Środkowej z perspektywy nauk humanistycznych i społecznych (Buliński, Kairski, Ziółkowski 2013–2014). W pierwszej publikacji Zbigniew Jasiewicz (2013) zaprezentował bogactwo kariery zawodowej i ogrom pełnionych funkcji Profesora Posern-Zielińskiego. W drugiej publikacji nakreśliliśmy drogę naukową Profesora jako Mistrza, z naszej subiektywnej perspektywy (Buliński, Kairski 2013–2014).

Niniejszy tom *Etnografii* dedykujemy Profesorowi nie tylko z okazji niedawnej „okrągłej” rocznicy urodzin i pracy zawodowej, lecz także jako osobie, która położyła podwaliny pod polskie badania antropologiczne w Amazonii. Profesor bowiem jako etnolog-amerykanista uczył podstaw amazonistyki pierwsze pokolenia polskich antropologów. Jako wyjątkowej klasy specjalista od kolonialnej

i współczesnej kultury indiańskiej obszaru Andów (od południowej Kolumbii aż do południowego Chile!) sporą część uwagi badawczej poświęcił także, szczególnie we wczesnej fazie swej zawodowej kariery, ludom Amazonii i ich transformacjom. Przypomnijmy, że jego rozprawa doktorska *Ruchy społeczne i religijne Indian hiszpańskiej Ameryki Południowej (XVI–XX w.)* aż w jednej trzeciej była poświęcona ludom Amazonii ekwadorskiej, peruwiańskiej i brazylijskiej. Niestety, wersja książkowa doktoratu (Posern-Zieliński 1974) nie objęła tej części kontynentu. Wielka szkoda! Warto wspomnieć też o obszernych artykułach poświęconych tubylczym ruchom społeczno-religijnym epoki kolonialnej, z których najważniejsze to *Funkcje millenarystyczne mitu w ruchach społeczno-religijnych Tupi-Guarani* (Posern-Zieliński 1972), *Religious ferment among the Indians of British Guiana at the turn of the 19th century* (Posern-Zieliński 1978) oraz *The millenaristic myth as a sacral stimulant of migration* (Posern-Zieliński 1980). Tak więc Profesor jest w Polsce nie tylko prekursorem etnologicznych badań amerykańskich ukierunkowanych na Wyż Andyjski, lecz także prekursorem studiów amazonistycznych – tworzył bowiem intelektualne fundamenty pod tego rodzaju badania. I za to mu dziś dziękujemy.

Mówiąc o prekursorach polskich badań antropologicznych w Amazonii, należy poświęcić kilka słów Borysowi Malkinowi (Małkinowi). Ten wybitny badacz terenowiec, uczeń Alfreda L. Kroebera i Roberta Lowie, spędził w szeroko rozumianej Amazonii ok. 40 lat swego bogatego i pracowitego życia, zbierając kolekcje kultury materialnej dla wielu renomowanych muzeów świata oraz dokumentując życie dziesiątków ludów Amazonii. Stworzył on podwaliny polskich zbiorów amazonistycznych znajdujących się dziś w czołowych polskich muzeach. A co najważniejsze i niezwykle cenne, kształcił przyszłych badaczy zarówno od strony praktycznej wiedzy prowadzenia badań terenowych, jak i dokumentacji etnologicznej oraz kompletowania zbiorów. Z perspektywy czasu Jego wiedza okazała się bezcenna, a osobiste zaangażowanie w proces kształcenia amazonistów terenowców zaowocował wieloletnią przyjaźnią z nimi i życzliwą Jego opieką nad polską amazonistyką. Zainteresowanych postacią Borysa Malkina odsyłamy do jego dzieła *Odchodzący świat* (2007). Dziękujemy Borysie!

Dlaczego numer 3 *Etnografii* jest poświęcony polskim badaniom antropologicznym w Amazonii? Dlatego że dwa lata temu minęła 35. rocznica pierwszych polskich badań w tej pięknej, rozległej i fascynującej poznawczo krainie. Zapoczątkowali je w 1981 r. młodzi studenci etnologii i filologii romańskiej z UAM: Mariusz Kairski, Iwona Stoińska, Janusz Jaskulski i Jerzy Stankiewicz wraz z filmowcem Cezarym Jaworskim – pobytem w Amazonii wenezuelskiej (trzy miesiące) i kolumbijskiej (jeden miesiąc). Od tego momentu rozpoczynają się polskie badania antropologiczne w Amazonii. Z tej początkowej grupy powstał zespół badawczy, którego trzon stanowili Mariusz Kairski i Iwona Stoińska, wspierani w późniejszym okresie przez Marka Wołodźkę (w jednej wyprawie brały udział Kinga Nemere i Magdalena Krysińska). Zespół ten w latach 1981–1999 r. zrealizował wiele wypraw badawczych na terenie Wenezueli, Kolumbii, Ekwadoru i Peru. Były to przede wszystkim badania terenowe wśród Indian

E'ñepá (nazwa zewnętrzna – Panare) zamieszkujących Amazonię wenezuelską (7 wypraw w latach 1981, 1986–1987, 1989, 1991, 1993, 1997, 1999), ale także badania porównawcze z zakresu etnologii nagłej prowadzone wśród Indian Cofán z Kolumbii oraz Waorani i Achuar z Ekwadoru. Ich efektem były dysertacje naukowe (Jaskulski 1985; Kairski 1985; Stankiewicz 1983), raporty badawcze dla CEDIME (Quito) (Kairski 1996; Kairski, Stoińska 1984, 1995) i kolekcje muzealne (Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie, Muzeum Etnograficzne w Krakowie, Muzeum Narodowe w Poznaniu, Muzeum Narodowe w Szczecinie). Generalnie były to prace z zakresu ekologii kulturowej, aktualnej sytuacji kulturowej poszczególnych grup indiańskich oraz opracowania ogólne przedstawiające syntezę wiedzy antropologicznej na temat Indian Ameryki Południowej i Środkowej (Kairski 1998, 1999; Kairski, Stoińska-Kairska, Buliński 2012; Kairski, Wołodźko 1995, 1997, 1999). Tych badaczy można nazwać pierwszym pokoleniem polskich antropologów-amazonistów.

W XXI w. pojawiło się nowe pokolenie badaczy, głównie związanych z etnologią poznańską. Pierwszym z nich jest Tarzycjusz Buliński, który razem z Mariuszem Kairskim kontynuował badania terenowe wśród Indian E'ñepá z Wenezueli (7 wypraw badawczych w latach 2001, 2002, 2003, 2006, 2007, 2008, 2009). Efektem tych badań są liczne prace na temat adaptowania przez Indian instytucji ze społeczeństw narodowych, pojęcia osoby, czasu i przestrzeni (Buliński, Kairski 2007; Buliński 2010–2011, 2012, 2015; Kairski 2009, 2011, 2012, 2015). Ta dwójka badaczy wprowadziła też do obiegu polskiej humanistyki idee perspektywizmu indiańskiego spod znaku Eduardo Viveirosa de Castro (Vilaça 2006; Buliński 2011), które z czasem zostały rozwinięte przez młodszych badaczy. Osobnym efektem ich działalności był tom zawierający przekłady wszystkich najważniejszych prac na temat „wojny” (*warfare*) z obszaru Amazonii indiańskiej (Buliński, Kairski 2006). Uważny czytelnik tej antologii zauważy, że w gronie współpracowników (tłumaczy i konsultantów) pojawiają się już nowe ważne nazwiska, które dziś stanowią drugie, prężne pokolenie antropologów-amazonistów. To Kacper Świerk, pracujący w latach 2001–2011 wśród Matsigenka i Wampis, Filip Rogalski, który w latach 2003–2009 prowadził badania wśród ludów Arabela i Wampis, Łukasz Krokoszyński, prowadzący badania od 2005 r. wśród Capanahua, a także w społeczności amazońskiego miasta Requena nad rzeką Tapiche, oraz Magda Helena Dziubińska, pracująca od 2007 r. wśród ludów Kakataibo i Shipibo. Wszyscy czworo prowadzą badania w Amazonii peruwiańskiej. Do zespołu należy również Paweł Chyc, który od 2008 r. prowadzi badania w Amazonii boliwijskiej wśród ludu Moré. Badania badaczy drugiego pokolenia dały już niezwykle ciekawe rezultaty w postaci obronionych prac doktorskich (Świerk 2007; Dziubińska, 2014; Rogalski 2015; Krokoszyński, 2016). O wartości tych prac oraz o tym, że polska amazonistyka funkcjonuje już w obiegu międzynarodowym, niech świadczy fakt, iż trzy z wymienionych prac doktorskich były przygotowywane po kierunku światowej sławy naukowców (Ph. Descola, P. Gow, P. Menget), a dwie z nich zostały obronione za granicą (University St. Andrew, Université Paris Nanterre). Zainteresowania badawcze drugiego pokolenia badaczy krążą

wokół tubylczych praktyk związanych z procesami transformacji kulturowej (Matsigenka), antagonizmami społecznymi (Kakataibo, Shipibo), sprawczością w świecie (Arabela) czy z dylematami tożsamościowymi opartymi na pochodzeniu (Capanahua). Ważny wymiar pracy badawczej w tym okresie stanowi etnologia nagląca związana przede wszystkim z określeniem i legalizacją własności terytoriów grup tubylczych żyjących w izolacji od świata społeczeństwa narodowego. Polscy antropolodzy prowadzili badania w regionie rzeki Yavarí Mirím (Chyc, Kairski, Stoińska-Kairska, Krokoszyński 2009), Sierra del Divisor (Krokoszyński, Stoińska-Kairska, Martyniak 2006–2007), w regionie rzek Arabela i Aushiri (Rogalski, Wołodźko 2003) oraz w dorzeczu rzeki Paquiría (Świerk 2006). Wszystkie wskazane miejsca znajdują się w Peru. Warto dodać, że studia drugiego pokolenia polskich antropologów (Chyc 2013; Deshoullière, Dziubinska 2017; Dziubinska 2013, 2013a, 2017; Krokoszyński 2007, 2008, 2015; Krokoszyński, Fleck 2016; Rogalski 2013, 2016; Świerk 2007, 2007a, 2012, 2012a) reprezentują zbliżone ujęcia badawcze i najnowsze dokonania światowej amazonistyki (Ph. Descola, A.-Ch. Taylor, E. Viveiros de Castro, Ph. Erikson, P. Gow, A. Vilaça).

Oprócz tych dwóch pokoleń polskich antropologów-amazonistów należy też wspomnieć o innych osobach prowadzących badania w Amazonii. Przede wszystkim trzeba odnotować dwójkę młodych etnobotaniczek – Joannę Sosnowską i Monikę Kujawską – prowadzących badania w Amazonii peruwiańskiej (rejon rzek Tambo i Ukajali, lud Asháninka) (np. Sosnowska 2012; Sosnowska, Kujawska 2014; Sosnowska, Walanus, Balslev 2015). W Amazonii boliwijskiej (rejon rzeki Beni) działa archeolog Andrzej Karwowski (2008), natomiast w Amazonii ekwadorskiej (rejon Napo) kulturoznawczyni Aleksandra Wierucka (2013, 2015). I wreszcie nie można zapomnieć o Annie Przytomskiej (2015) prowadzącej badania na styku Amazonii i podnóża Andów, w rejonie Cuzco (lud Q'ero).

W niniejszym numerze *Etnografii* oddajemy głos głównie młodym badaczom, by dali żywe świadectwo dynamiki polskiej amazonistyki.

Tom otwiera nader ciekawy wywiad z Profesorem Aleksandrem Posern-Zielińskim, przeprowadzony przez Filipa Wróblewskiego, pt. *O drodze do antropologii, badaniach terenowych i etyce*. Profesor w osobisty sposób porusza w nim wiele ważnych tematów dotyczących uprawiania antropologii, takich jak etyka badań etnograficznych, rola antropologii w życiu publicznym czy waga antropologii stosowanej i zaangażowanej, i przedstawia je z punktu widzenia doświadczonego badacza terenowego. Wywiad oferuje trzeźwe, realistyczne spojrzenie na mocne i słabe strony antropologii pokazanej jako dyscyplina oparta na badaniach terenowych oraz przedstawia pokusy związane z nadużywaniem antropologicznego mandatu. Stanowi też dobrą wizytówkę podejścia Profesora zarówno do nauki, jak i do ludzi, z którymi pracował. Podejścia, które – nie ukrywamy – uważamy za wartościowe i które sami, jako uczniowie Profesora, staramy się wprowadzać w życie.

Prezentację tekstów amazonistycznych rozpoczyna artykuł Łukasza Krokoszyńskiego pt. *Robak zjada jaguara: procesy tworzenia relacji z perspektywy Amazonii zachodniej*. Tekst jest autorskim rozwinięciem koncepcji drapieżności spod znaku Eduardo Viveirosa de Castro i Carlosa Fausto oraz związanej z tym relacji budowania „obcości” i „swojskości”. Autor na podstawie swoich badań wśród Capanauha przygląda się dotychczas pomijanej figurze robaka jako najmniejszego, często niewidocznego sprawcy przemocy, i dzięki temu odkrywa granice konwencjonalnych założeń antropologicznych na temat relacji i pokrewieństwa. Artykuł jest znakomitym przykładem tego, jak na bazie bogatego materiału etnograficznego można twórczo rozwijać najnowsze koncepcje teoretyczne w antropologii Indian amazońskich.

Następnym artykułem jest tekst Filipa Rogalskiego pt. *Niespecyficzne duchy, przewrotne opowieści – budowanie wyobrażeń na temat osób nie-ludzkich w narracjach ludu Arabela (Amazonia peruwiańska)*. Autor omawia w nim charakterystyczne cechy sposobu, w jaki Indianie Arabela w potocznych narracjach przedstawiają nie-ludzkie osoby (duchy) oraz ludzi utrzymujących z nimi relacje (szamanów). Nawiązując do badań nad budowaniem i transmisją wyobrażeń animistycznych (Philippe Descola), pokazuje, że cechy języka i struktury opowieści przybliżają je do języka rytualnego. Tekst jest świetnym przykładem precyzyjnej analizy antropologicznej ukazującej bogactwo i szczegółowość zebranego materiału empirycznego (tu: opowieści).

Kacper Świerk w artykule pt. *Diabeł w sutannie, czyli ontologia pewnych bytów według Indian Matsigenka z peruwiańskiej Amazonii* dokonuje nieco innej sztuki – tłumaczy sens jednego zdarzenia, ukazującego sposób widzenia duchownych katolickich przez Matsigenka, dzięki umiejscowieniu go w odpowiednio zagęszczonym kontekście. Zestawia zatem kosmologię tubylczą, historię działalności misjonarzy katolickich wśród Matsigenka oraz zbiór wyobrażeń indiańskich na temat demonów *kamagarini* i homoseksualizmu. Pozwala mu to pokazać, w jaki sposób księża katolicy, jako istoty o statusie ontologicznym podobnym do demonów, zostali „wkomponowani” w kosmologię tego ludu.

Z kolei Monika Kujawska i Joanna Sosnowska w tekście pt. *Inchatoshi, iwenki, iwinishi – rośliny z lasu i ogrodu. Wprowadzenie do problematyki badań z zakresu etnobotaniki medycznej wśród Indian Asháninka z Amazonii peruwiańskiej* prezentują podstawowe techniki badawcze stosowane w etnobotanice. Autorki na podstawie swoich badań opisują i rozważają zalety oraz wady trzech technik: wolnego wyliczania, *walk in the wood* oraz katalogowania roślin leczniczych w ogrodach przydomowych. Wierzmy, że artykuł ten stanie się jednym z podstawowych polskich tekstów mówiących o tym, jak uprawiać etnobotanikę i jakie wyzwania metodyczne się z tym wiążą.

W artykule pt. *Del sueño a la eternidad. Ritos funerarios en la Guajira venezolana*, będącym owocem badań na Półwyspie Guajina w Wenezueli, Iwona Stoińska-Kairska przenosi nas do świata wyobrażeń i praktyk pogrzebowych Indian Guajiro (Wayuu). Opisuje wieloetapowość procesu przejścia ze świata żywych do świata zmarłych (z charakterystycznym dla tego ludu dwukrotnym pochówkiem

ciała zmarłego), funkcje społeczne rytuałów pogrzebowych, rolę odgrywaną w ich trakcie przez kobiety oraz wagę przypisywaną snom związanym ze zmarłą osobą. Tekst stanowi przykład rzetelnej etnografii dokonującej wielowymiarowego opisu jednego zjawiska, a więc takiego rodzaju postępowania badawczego, z jakiego antropologia jest znana.

Tekst Pawła Chyca pt. *Język i małżeństwo. Różnice kulturowe wśród Indian Wari' i Moré z perspektywy antropologii historycznej* jest z kolei inspirującym przykładem analizy porównawczej zestawiającej ze sobą dwa różne przypadki w celu wyjaśnienia aktualnej kondycji kulturowej omawianych grup tubylczych. Autor porównuje sytuacje nawiązywania stałych relacji ze społeczeństwami narodowymi przez Indian Wari' (Brazylia) oraz Indian Moré (Boliwia). Pokazuje, że różnice kulturowe, jakie dziś odnajdujemy między tymi niegdyś spokrewnionymi kulturowo i językowo ludami, mają swe źródło właśnie w innym sposobie nawiązywania relacji. Innymi słowy, to one wpłynęły na to, że dziś Wari' i Moré są postrzegani jako dwa różne ludy. Tym samym tekst dobrze oddaje użyteczność analizy porównawczej i zdaje sprawę z faktu, że opis etnograficzny jednego ludu nie musi być celem samym w sobie.

Artykuł Anny Przytomskiej pt. *Reproduction and aggression: shamanic practices among Quichuas from Ecuador (Imbabura and Chimborazo Provinces)* przenosi nas do Indian Quichua z Ekwadoru. Autorka rekonstruuje tubylczą kosmowizję i miejsce zajmowane w niej przez szamana. Opisuje poszczególne elementy szamańskiej praktyki, dochodząc do konkluzji, że szamanizmu Quichua ma dwa komplementarne wymiary: leczniczy, nastawiony na zwiększanie płodności natury i ludzi (związany z odtwarzaniem wspólnoty), oraz szkodliwy (związany z czarami i agresją). Artykuł jest w niniejszym tomie drugim przykładem dobrego wielaspektowego opisu etnograficznego jednego zjawiska.

W dziale „Inspiracje” prezentujemy tekst wyjątkowy. Jest to z pewnością jeden z najważniejszych i najgłośniejszych tekstów z zakresu antropologii Indian amazońskich ostatnich dwóch dekad. To *Kosmologiczna deixis oraz perspektywizm indiański* Eduardo Viveirosa de Castro, który po 20 latach od jego publikacji w języku angielskim doczekał się wreszcie polskiego przekładu dokonanego przez Mariusza Filipa i Katarzynę Chlewińską. Jest to tekst, od którego na dobrą sprawę rozpoczęła się światowa „kariera” idei perspektywizmu indiańskiego (ang. *amerindian perspectivism*), sam pomysł zawdzięczamy brazylijskiej antropolożce Tâni Stolze Lima. Idea perspektywizmu jest w tej chwili jedną z najważniejszych koncepcji badawczych w amazonistyce. Właściwie wszyscy antropolodzy pracujący w Amazonii musieli się w jakiś sposób ustosunkować wobec tej idei i dziś nie sposób wyobrazić sobie badań antropologicznych wśród Indian amazońskich choćby nienapomykających o perspektywizmie. Sama koncepcja spotkała się z żywym zainteresowaniem ze strony antropologów zajmujących się ludami tubylczymi Nowej Gwinei, Melanezji i Syberii. I wreszcie perspektywizm, a w szczególności teksty samego Eduardo Viveirosa de Castro, jest inspiracją i częścią tzw. zwrotu ontologicznego we współczesnej humanistyce.

Wszystko to zapoczątkował tekst, którego polski przekład mamy przyjemność zaprezentować.

Kosmologiczna deixis oraz perspektywizm indiański to czwarty polski przekład prac Viveirosa de Castro. Do tej pory mogliśmy się zapoznać z jego twórczością w tłumaczeniach Kacpra Świerka (Viveiros de Castro 2000), Filipa Rogalskiego (Viveiros de Castro 2013) i Moniki Świdry (Viveiros de Castro 2014). *Kosmologiczna deixis oraz perspektywizm indiański* jest tekstem wymagającym wiele, i to zarówno od czytelnika, jak i od tłumacza. Gęstość myśli i odniesień pojawiających się w poszczególnych słowach, sformułowaniach i zdaniach daleko wykraczają poza poziom trudności typowy dla prac etnograficznych. Ale też i potencjalne konsekwencje epistemologiczne, jaki ten tekst przynosi, daleko przekraczają ramy dotychczasowych paradygmatów poznania w antropologii i szerzej – w naukach społecznych. Warto o tym pamiętać podczas lektury. Wypada też wspomnieć, że prezentowany w nim perspektywizm jest wczesną wersją tej idei. W ciągu 20 lat zdążył on już wyewoluować do form bardziej dojrzałych filozoficznie i etnograficznie zarówno w pracach innych autorów, jak i samego Viveirosa de Castro. Niemniej jego podstawowa idea pozostała ta sama.

Prezentację bloku amazonistycznego dopełniają dwa teksty o nieco bardziej przyczynkowej formie, przybliżające problematykę archeologii Amazonii oraz antropologii wojny i przemocy. W pierwszym z nich (*Some Remarks on the Studies of the Amazonian Prehistory*) Beata Golińska roztrząsa kwestię prehistorycznego kształtowania się Amazonii jako regionu kulturowego oraz rolę poznawczą, jaką miały w tym procesie źródła etnohistoryczne, archeologiczne, antropologiczno-lingwistyczne oraz ekologiczne. W drugim tekście (*Wojna i pokój w społeczeństwie Bora w Amazonii peruwiańskiej*) Marek Wołodźko, na bazie swoich doświadczeń terenowych, opisuje zjawisko konfliktu wśród Indian Bora (Peru, Kolumbia) oraz kulturowe praktyki, za pomocą których jest on neutralizowany. Na tym kończymy prezentację korpusu tekstów amazonistycznych.

Tom uzupełniają trzy teksty. Pierwszym z nich jest artykuł Klaudii Niemkiewicz pt. *Pomiędzy zawłaszczaniem a przyswajaniem. O badaniu, ochronie i praktykowaniu ludowych tradycji muzycznych*. Autorka opisuje zjawisko praktykowania wiejskich tradycji muzycznych poza ich pierwotnym kontekstem. Porusza wiele ważnych i zarazem trudnych wątków, takich jak tendencje do naturalizowania muzyki ludowej i jej twórców czy przyznawania sobie władzy przez folklorystów do orzekania autentyczności jej współczesnych form. Na przykładzie utworu *Ko-ko Euro spoko*, stworzonego na piłkarskie mistrzostwa Europy w 2012 r. przez zespół ludowy „Jarzębina”, pokazuje, jak wypowiedzi i praktyki folklorystów stoją w sprzeczności z działaniami dzisiejszych twórców ludowych. Wierzymy, że tekst Klaudii Niemkiewicz okaże się bardzo ważnym głosem w dyskusji nad współczesnymi formami wykonywania tzw. muzyki tradycyjnej, zwłaszcza w ich kontekście etycznym.

W drugim tekście Katarzyna Wala kontynuuje rozpoczętą w poprzednim numerze *Etnografii* prezentację myśli Tima Ingolda – jednego z najważniejszych współczesnych antropologów. W artykule *Ułożyć świat na nowo. Rekonstrukcja koncepcji Tima Ingolda (cz. II)* najpierw przedstawia dociekania szkockiego antropologa w kwestii organizmów (dychotomia umysł–ciało) oraz percepcji i ruchu (dychotomia konstruktywizm kulturowy–realizm), by następnie zaprezentować cztery zasadnicze tematy podejmowane przez Ingolda: produkcję, historię, zamieszkiwanie i linie. Wszystkie razem składają się na wysoce oryginalną, interdyscyplinarną koncepcję figury uzmysłowionego organizmu działającego w środowisku. Ujęcie Ingolda zasadniczo rewiduje poglądy innych antropologów na temat środowiska, percepcji, organizmów czy rzeczy (a więc kwestie podstawowe dla opisu etnograficznego) i niejako zmusza nas do przemyślenia na nowo podstaw naszego poznania.

Tom zamyka tekst Anny Gańko pt. *Etnograf w gościach* będący uważną recenzją książki Adama Pisarka (2016) – *Gościnność polska. O kulturowych konkretyzacjach idei*.

Literatura

- Buliński, T. (2010–2011). School and Social Development among the E'ñepá Indians from the Venezuelan Amazon. *Ethnologia Polona*, 31–32, 221–238.
- Buliński, T. (2011). Ludzie, zwierzęta i inne byty w świecie Indian Amazonii. Wstęp do perspektywizmu. W: A. Mica, P. Łuczeczko (red.), *Ludzie i nie-ludzie. Perspektywa socjologiczno-antropologiczna* (s. 89–114). Gdańsk: Wydawnictwo Orbis Exterior Uniwersytetu Gdańskiego.
- Buliński, T. (2012). Pytanie Raúla. Obraz dziecka w kulturze Indian E'ñepá. *Problemy Wczesnej Edukacji*, 3(18), 49–59.
- Buliński, T. (2015). Obraz świata Indian E'ñepá (Amazonia wenezuelska). *Sensus Historiae*, 21(4), 29–52.
- Buliński, T. (2016). Szkoła jako sposób zdobywania dóbr (Indianie E'ñepá, Amazonia wenezuelska). *Etnografia Polska*, 60(1–2), 63–82.
- Buliński, T., Kairski, M. (2007). Élités aparentes. Sociedades de tipo simple en el mundo contemporáneo. Maestros y líderes de las organizaciones indígenas entre los E'ñepá y Matsigenka. *Estudios Latinoamericanos*, 27, 101–138.
- Buliński, T., Kairski, M. (red.). (2006). *Sny, trofea, geny i zmarli. „Wojna” w społecznościach przedpaństwowych na przykładzie Amazonii*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Buliński, T., Kairski, M. (2013–2014). Aleksander Posern-Zieliński: americanista, persona, maestro. *Estudios Latinoamericanos*, 33–34, 11–19.
- Buliński, T., Kairski, M., Ziółkowski, M. (red.). (2013–2014). *Estudios Latinoamericanos* (tom specjalny), 33–34.
- Chyc, P. (2013). *Trwanie poprzez transformacje. Rozważania na temat zmiany kulturowej na przykładzie Indian Moré*, praca magisterska. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
- Chyc, P., Kairski, M., Stoińska-Kairska, I., Krokoszyński, Ł. (2009). *Algunas observaciones referentes a los estudios sobre la presencia de las poblaciones aisladas en la zona fronteriza peruano-ecuatoriana*. Iquitos: Instituto del Bien Comun.

- Deshoullière, G., Dziubinska, M.H. (2017). Des Miss à part. Les concours de beauté au prisme des différences en Amérique Latine. *Journal de la Société des Américanistes*, 103(1), 13–26.
- Dziubinska, M.H. (2013). „On y va, on les bat et on revient”: conflit maîtrisé entre les Kakataibo et les Shipibo en Amazonie péruvienne. *Bulletin de l'Institut français d'études andines*, 42(1), 91–112.
- Dziubinska, M.H. (2013a). *Upiti kwaiti*. Un idéal du football kakataibo (Amazonie péruvienne). *Journal de la Société des Américanistes*, 99(1), 183–194.
- Dziubinska, M.H. (2017). Devenir reine kakataibo. Performance, séduction et genre en Amazonie péruvienne. *Journal de la société des américanistes*, 103(1), 51–83.
- Dziubińska, M.H. (2014). *L'équilibre asymétrique: une ethnographie de l'antagonisme entre les Kakataibo et les Shipibo d'Amazonie péruvienne*, praca doktorska. Paris: Université Paris Nanterre.
- Jasiewicz, Z. (2013). Profesor Aleksander Posern-Zieliński i Jego prace. W 70-lecie urodzin. W: R. Vorbrich, A. Szymoszyn (red.), *Ethnos et potentia. Interdyscyplinarność w polskiej etnologii* (s. 13–22). Poznań: Tipi.
- Jaskulski, J. (1985). *Wytwórczość Indian Panare z Amazonii wenezuelskiej*, praca magisterska. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
- Kairski, M. (1985). *Ekologiczne aspekty kultury Indian Panare w świetle założeń ekologii kulturowej*, praca magisterska. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
- Kairski, M. (1996). Una cultura simple en el mundo compuesto. Cultura Waorani (Amazonia Ecuatoriana): Situación actual, problemas y perspectivas de su duración. *Ethnologia Polona*, 19, s. 119–151.
- Kairski, M. (1998). *La actual situación etno-cultural de los grupos etno-linguísticos nativos de America del sur*. T. 1: Mapas e Índices. T. 2: Apéndices. Quito: Abya Yala. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Kairski, M. (1999). *Indianie Ameryki Środkowej i Południowej. Demografia, rozmieszczenie, sytuacja etno-kulturowa*. T. 1: Analiza etnologiczna. T. 2: Indeksy. Poznań–Warszawa: CESLA.
- Kairski, M. (2009). In a World of “Reversed” Bodies: Persons, Non-persons, and People – How the E'ñepá Indians Regard Otherness. *Ethnologia Polona*, 29–30, 115–134.
- Kairski, M. (2011). Osoby wielorakie. O sposobach bycia w świecie Indian E'ñepá (Amazonia wenezuelska). W: H. Chałacińska-Wiertelak, K. Kropaczewski (red.), *W kręgu problemów ekologii kultury* (s. 27–41). Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Kairski, M. (2012). O tubylczej ekonomii politycznej. Przypadek Indian E'ñepá z Amazonii wenezuelskiej. W: W. Dohnal, A. Posern-Zieliński (red.), *Antropologia i polityka. Szkice z badań nad kulturowymi wymiarami władzy* (s. 203–222). Warszawa: Komitet Nauk Etnologicznych PAN.
- Kairski, M. (2015). Fantazmaty w Amazonii czyli o nie-oczywistych oczywistościach. *Sensus Historiae*, 21(4), 101–116.
- Kairski, M., Stoińska, I. (1984). Informe preliminar sobre el reconocimiento de la cultura Panare de Amazonia Venezolana. *Ethnologia Polona*, 10, 223–232.
- Kairski, M., Stoińska, I. (1995). *Situación de la cultura Waorani que están fuera de la influencia del ILV y las indicaciones para la actuación en el futuro* (s. 49). Quito: CEDIME.
- Kairski, M., Stoińska-Kairska, I., Buliński, T. (2012). *Genealogia E'ñepá południowych [maszynopis]*.
- Kairski, M., Wołodźko, M. (1995). Antropologizacja etnologii a badania kultur pierwotnych. Dyscyplina w okresie przełomu. W: A. Posern-Zieliński (red.), *Etnologia polska między ludoznawstwem a antropologią* (s. 69–81). Prace Komitetu Nauk Etnologicznych PAN nr 6. Poznań: Wydawnictwo Drawa.

- Kairski, M., Wołodźko, M. (1997). Misjonarz i antropolog – twarzą w twarz. Problematyka inkulturacji społeczeństw pierwotnych Amazonii. *W Drodze*, 1(281), 15–25.
- Kairski, M., Wołodźko, M. (1999). Problem inkulturacji społeczeństw pierwotnych Amazonii w ujęciu antropologicznym. W: B. Wujek, E. Śliwka (red.), *Inkulturacja chrześcijaństwa w świecie. Materiały z sesji misyjno-pastoralnej* (s. 146–164). Materiały i Studia Księży Werbistów nr 56. Pieniężno: Referat Misyjny Seminarium Duchownego Księży Werbistów.
- Karwowski, A. (2008). Investigaciones Arqueológicas del sitio Uauauno, Departamento del Beni. Bolivia. *TAMBO. Boletín de Arqueología*, 1, 131–141.
- Krokoszyński, Ł. (2007). The Remo Denomination. An Inquiry into the Ethnohistory of the Ucayali Basin. *Estudios Latinoamericanos*, 27, 61–103.
- Krokoszyński, Ł. (2008). *Ethnic Names and Affiliations in the Western Amazonia. An Inquiry into Ethnohistory of the Sierra del Divisor, Eastern Peru*, praca magisterska. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
- Krokoszyński, Ł. (2015). Drunken speech: A glimpse into the backstage of sociality in Western Amazonia. *Etnografia. Praktyki, Teorie, Doświadczenia*, 1, 11–33.
- Krokoszyński, Ł. (2016). *The infliction of descent: an overview of the Capanahua descendants' explanations of the generative process*, praca doktorska. St Andrews: University of St Andrews.
- Krokoszyński, Ł., Fleck, D.W. (2016). The Historical and Linguistic Identity of the Remos, Tipití. *Journal of the Society for the Anthropology of Lowland South America*, 14(1), 102–130.
- Krokoszyński, Ł., Stoińska-Kairska, I., Martyniak, A. (2006–2007). *Indígenas aislados en la Sierra del Divisor (Zona fronteriza Perú-Brasil)*. Iquitos-Lima-Poznań: AIDSEP-UAM.
- Malkin, B. (2007). *Odchodzący świat. Tropem kultur indiańskich i świata przyrody Ameryki Południowej*. Warszawa: Wydawnictwo Akot-Andrzej Kotnowski.
- Posern-Zieliński, A. (1972). Funkcje millenarystyczne mitu w ruchach społeczno-religijnych Tupi-Guarani. *Etnografia Polska*, 16(2), 93–116.
- Posern-Zieliński, A. (1974). *Ruchy społeczne i religijne Indian hiszpańskiej Ameryki Południowej (XVI–XX w.)*. Warszawa-Poznań: Wydawnictwo Ossolineum.
- Posern-Zieliński, A. (1978). Religious ferment among the Indians of British Guiana at the turn of the 19th century. *Estudios Latinoamericanos*, 4, 97–125.
- Posern-Zieliński, A. (1980). The millenaristic myth as a sacral stimulant of migration. The case of Tupinambá and Guarani Indians. *Ethnologia Polona*, 6, 141–162.
- Przytomska, A. (2013–2014). Kukata Yachan. La coca en la cosmovisión de los q'eros. *Estudios Latinoamericanos*, 33–34, 307–325.
- Przytomska, A. (2015). Ciało skolonizowane. Koncepcja pishtaco u Indian Q'ero z Andów Peruwiańskich. *Lud*, 99, 365–372.
- Rogalski, F. (2003). *L'acquisition des caractéristiques des animaux par les Amérindiens des basses terres. Esquisse d'une économie symbolique des qualités animales*. Paris: Mémoire de Diplôme d'études approfondies EHESS.
- Rogalski, F. (2013). Wprowadzenie do polskiego przekładu pracy „Immanencia wroga” Eduardo Viveirosa de Castro. *Indigena* 3, 5–9.
- Rogalski, F. (2015). *Animizm, perspektywizm i sprawczość u ludu Arabela z Amazonii peruwiańskiej*, praca doktorska. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
- Rogalski, F. (2016). Creating amazonian sociality – some observations on the patterns of joking interactions among the Arabela of peruvian Amazonia. *Ethnologia Polona*, 36, 257–272.

- Rogalski, F., Wołodźko, M. (2003). *Informe sobre la presencia de grupos indígenas en situación de aislamiento voluntario en la cuenca de los ríos: medio y alto Curaray, Arabela, Nashiño y Alto Napo*. Iquitos: AIDSESEP.
- Sosnowska, J. (2012). *Bioróżnorodność palm na terenie zarządzanym przez ludność Asháninka w Amazonii – zasoby, rozmieszczenie, użyteczność*, praca doktorska. Kraków: Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN.
- Sosnowska, J., Kujawska, M. (2014). All useful plants have not only identities, but stories: the mythical origins of the peach palm (*Bactris gasipaes* Kunth) according to the Peruvian Asháninka. *Trames. Journal of Humanities and Social Sciences*, 18(68–63), 173–195.
- Sosnowska, J., Walanus, A., Balslev, H. (2015). Palm management and domestication by Asháninka in the Amazon. *Human Ecology*, 43(3), 451–466.
- Stankiewicz, J. (1983). *Zmiana kulturowa u Indian Panare z wenezuelskiej Amazonii*, praca magisterska. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
- Świerk, K. (2007). Kopeniaństwo i rośliny uprawne Indian Matsigenka Paquirianos (wschodnie Peru). *Lud*, 91, 181–205.
- Świerk, K. (2007a). Perspectivismo, amor y cigarras: Sentimientos, transformaciones y ethos en el cuento de Jerinti, del folclore Matsigenka. *Estudios Latinoamericanos*, 27, 139–177.
- Świerk, K. (2012). Niewidzialny łucznik. Ofiologia Indian Matsigenka. *Zwierciadło Etnologiczne*, 1, 141–154.
- Świerk, K. (2012). Zwierzęta, rośliny i minerały w magii miłosnej Indian Jívaro. *Etnobiologia Polska*, 2, 39–58.
- Świerk, K. (2006). *El territorio de los Matsigenka Paquirianos. Informe sobre el uso de recursos y el territorio de un grupo regional / territorial de la etnia Matsigenka. Cuencas del Paquiría y de unos ríos adyacentes. Sur de la Amazonía Peruana*. Lima: CABECERAS, UAM.
- Świerk, K. (2007). *Przeobrażenia sytuacji społeczno-kulturowej grup tubylczych we wczesnej fazie kontaktu w Amazonii. Przykład Matsigenka z nad rzeki Paquiría (wschodnie Peru) na tle sytuacji Matsigenka z nad Dolnej Urubamby, pozostających w stałym kontakcie ze społeczeństwem narodowym*, praca doktorska. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
- Viveiros de Castro, E. (2000). Żyjąc z Araweté. Przeł. K. Świerk. *Tawacin*, 3(51), 12–20.
- Viveiros de Castro, E. (2013). Immanencja wroga. Przeł. F. Rogalski. *Indigena. Przeszłość i współczesność tubylczych kultur amerykańskich*, 3, 10–25.
- Viveiros de Castro, E. (2014). Pojęcie gatunku w historii i antropologii. Przeł. M. Świda. *Teksty Drugie*, 5, 159–167.
- Vorbrich, R., Szymoszyn, A. (red.). (2013). *Ethnos et potentia. Interdyscyplinarność w polskiej etnologii*. Poznań: Tipi.
- Wierucka, A. (2013). Ceramika Quichua i jej rola nad rzeką Napo. *Etnografia Polska*, 1–2, 129–144.
- Wierucka, A. (2015). *Huaorani of the Western Snippet*. New York: Palgrave.